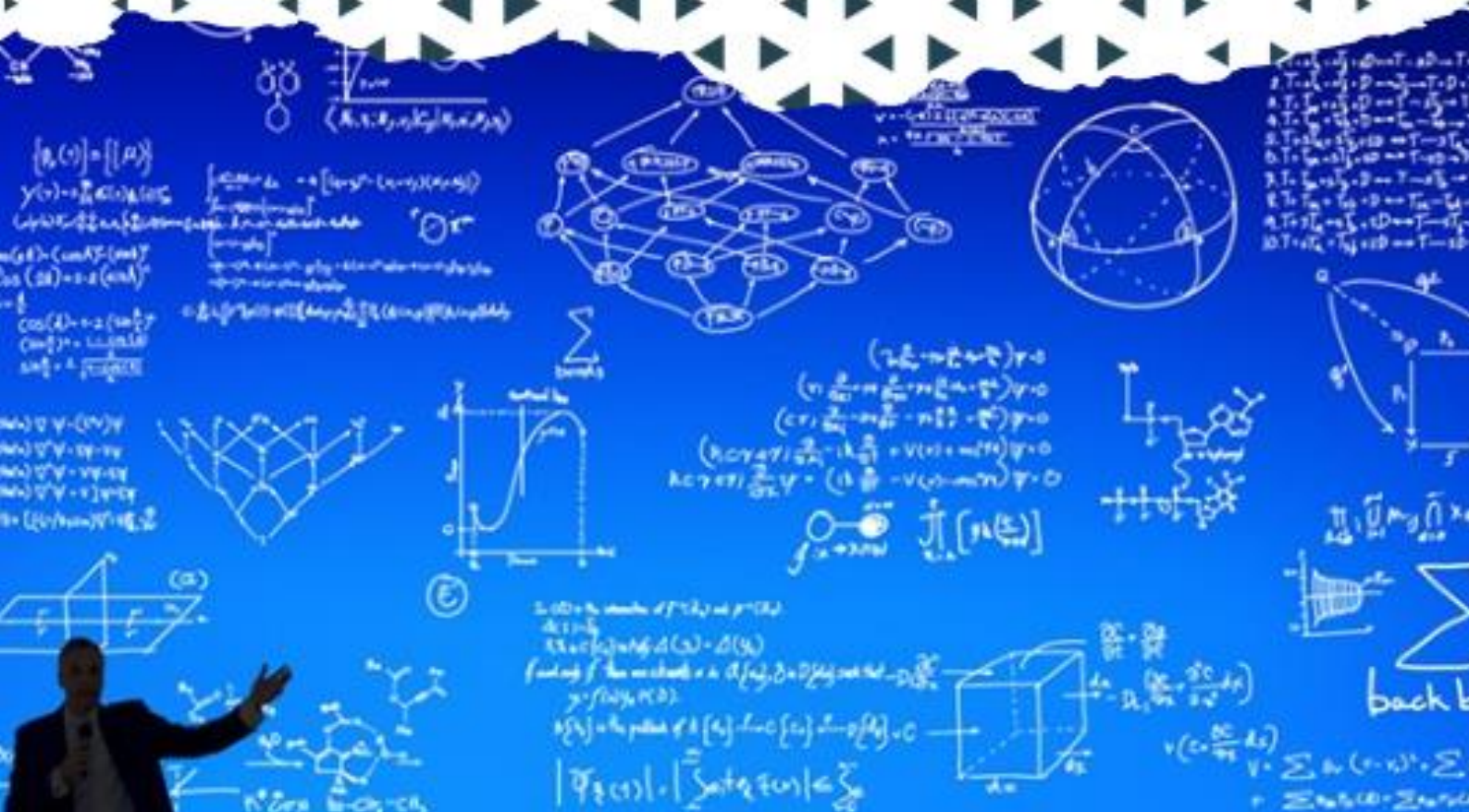

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Google Scholar zenodo OpenAIRE

+998335668868

<https://innoworld.net>

2026

«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI

«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2026-YIL № 5-SONLI ILMIY,
MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI

ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net
O'ZBEKISTON-2026

IQTISODIY O'SISH VA UNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH YO'NALISHLARI

Tursinbayev Azizbek Nabijon o'g'li

Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

<https://orcid.org/0009-0009-5300-9934>

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy iqtisodiyotning poydevori hisoblangan milliy boylik tushunchasi, uning tarkibiy qismlari va shakllanish manbalari atroflicha tahlil qilingan. Milliy hisoblar tizimi (MHT) doirasida Yalpi ichki mahsulotni (YAIM) hisoblashning uchta asosiy usuli — ishlab chiqarish (qo'shilgan qiymat), xarajatlar va daromadlar usullari yoritib berilgan. Shuningdek, iqtisodiy o'sish tushunchasi, uning aholi farovonligidagi o'rni va O'zbekiston sharoitida iqtisodiy o'sishni ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari, jumladan, investitsiyalarni jalb qilish va modernizatsiya jarayonlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Milliy boylik, Yalpi ichki mahsulot (YAIM), milliy hisoblar tizimi, iqtisodiy o'sish, investitsiya, iste'mol xarajatlari, sof eksport, modernizatsiya, makroiqtisodiy muvozanat.

Milliy boylik insoniyat jamiyati taraqqiyoti davomida ajdodlar tomonidan yaratilgan va avlodlar tomonidan jamg'arilgan moddiy, nomoddiy va intellektual hamda tabiiy boyliklardan iboratdir.

Milliy boylikni shartli ravishda quyidagi uchta yirik tarkibiy qismlarga ajratish mumkin:

- Moddiy-buyumlashgan boylik,
- Nomoddiy boylik,
- Tabiiy boylik.

Moddiy-buyumlashgan boylik oxir-oqibatda ishlab chiqarishning, unumli mehnatning natijasi hisoblanadi. U ishlab chiqarish yaratilganda mahsulotlarning joriy iste'mol qilishdan ortiqcha qismini jamg'arish oqibatida vujudga keladi va o'sib boradi.

Ammo moddiy-buyumlashgan boylikni qator yillardagi yillik yalpi mahsulotlar yig'indisi sifatida tasavvur qilish noto'g'ri bo'lar edi. Chunki bu boylikning bir qismi har yili ishdan chiqarib, qaytadan yangilanib turadi (ishlab chiqarish vositalari, iste'mol buyumlari). Shu sababli ishlab chiqarish vositalarining o'rnini qoplash bilan bir vaqtda yalpi mahsulotning faqat bir qismi moddiy-buyumlashgan boylik sifatida jamg'arilib boriladi. Demak, qoplash fondi va moddiy buyumlashgan boylikning o'sishi yalpi milliy mahsulot hisobiga amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish xarakteridagi asosiy kapital (fondlar). Bular butun milliy boylikning tarkibida ancha katta salmoqqa ega bo'ladi, hamda o'zining texnikaviy darajasi

bo'yicha yalpi milliy mahsulotning o'sish imkoniyatini belgilab beradi: noishlab chiqarish xarakteridagi asosiy kapital (fondlar). Asosiy kapitalning bu turiga mamlakatning uyji oy fondi, ijtimoiy madaniy xarakterdagi ob'ektlar kiradi aylanma kapital (fondlar). Milliy boylikning bu qismi mehnat predmetlaridan iborat

bo'lib, asosiy kapitalning taxminan 1/4 qismini tashkil qiladi. tugallanmagan ishlab chiqarishning moddiybuyumlashgan qismi. Ular ishlab chiqarish bosqichida Mehnat jarayoni ta'siri ostida bo'lib, potensial tayyor mahsulot hisoblanadi.

Moddiy zahiralalar va ehtiyojlar. Bunga muomala bosqichdagi tayyor mahsulot, korxonalar va savdo tarmoqlaridagi moddiy zayiralar, davlat ehtiyojlari va rezerv fondlari

kiradi. Moddiy zayiralar iqtisodiyotda ro'y berishi mumkin bo'lgan va oldindan bilim bo'lmaydigan favqulotda rolatlarda foydalanish maqsadida ushlab turiladi.

Milliy hisoblar tizimi asosini yig'ma balanslar tashkil qiladi. Bunga daromad va xarajatlar balansi misol bo'lishi mumkin. Daromadlar xo'jalik birliklari va aholi umumiy daromadlari (ish haqi, foyda, daromadlarning boshqa turlari, amortizatsiya) summasini aks ettiradi. Xarajatlar to'rtta guruxdan iborat bo'ladi: iste'mol, investitsiyalar, davlat xaridi, sof eksport. Milliy hisoblar makroiqtisodiyotning me'yordagi - muvozanatli holatga erishish darajasini aniqlashga yordam beradi.

Ushbu milliy hisoblar tizimi asosida YAIM uch xil usul bilan hisoblanishi mumkin:

Birinchi usul - bu YAIMni hisoblashga qo'shilgan qiymatlar bo'yicha yondashuv Bunda milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlari bo'yicha yaratilgan qo'shilgan qiymatlar qo'shib chiqiladi (YAIM tarmoq va ishlab chiqarishlar bo'yicha). Bu usul bilan hisoblangan YAIM alohida tarmoqlarning shu mahsulotini yaratishdagi o'rnini va hissasini aniqlash imkonini beradi.

Ikkinchi usul - bu YAIMni hisoblashga sarf-xarajatlar bo'yicha yondashuv Bunda mazkur yilda ishlab chiqarilgan barcha mahsulot (xizmat)lar hajmini sotib olishga qilingan butun sarflar qo'shib chiqiladi. Milliy iqtisodiyotda ishlab chiqarilgan pirovard mahsulotlarni mamlakat ichida xo'jalikning uchta sub'ekti - uy xo'jaliklari, davlat, tadbirkorlar, hamda tashqaridan chet ellik iste'molchilar sotib olishi mumkin. Uy xo'jaliklarining iste'mol sarflari - bu kundalik ehtiyojdagi tovarlarga, xizmatlarga, uzoq muddat foydalaniladigan iste'mol buyumlariga va boshqalarga qilinadigan sarflardir.

Investitsion sarflar - tadbirkorlik sektorining asosiy kapitalni yalpi jamg'arishga qiladigan sarflardir.

Investitsion sarflar asosan uchta qismdan iborat:

a) tadbirkorlar tomonidan mashina, uskuna va stanoklarning barcha xaridi;

b) barcha qurilishlar;

v) zahiralarning o'zgarishi. Birinchi gurux elementlarning "investitsion sarflar" tarkibiga kiritilish sababi aniq; qurilishlarning bunday sarflar tarkibiga kiritilishi. yangi fabrika, ombor yoki elevator qurilishi investitsiyalar shakli hisoblanadi. YAIM tarkibiga tovar zaxiralarnish ko'payishi, ya'ni ishlab chiqarilgan, lekin mazkur yilda sotilmagan barcha mahsulotlar kiritiladi. ya'ni YAIM o'z ichiga yil davomidagi zahiralalar va extiyotlar barcha o'sishining bozor qiymatini oladi. Zaxiralarning bu o'sishi YAIMga joriy ishlab chiqarish hajmi ko'rsatkichi sifatida qo'shiladi. Zahiralalar kamayganda, bu kamayish YAIM hajmidan chiqarilishi zarur. Zahiralarning kamayishi yil davomida milliy iqtisodiyotda ishlab chiqarilgandan ko'proq mahsulot sotilganligini bildiradi. Boshqacha aytganda jamiyat mazkur yilda ishlab chiqarilgan barcha mahsulotni va bunga qo'shimcha oldingi yillardan qolgan zahiralarning bir qismini iste'mol qilgan bo'ladi.

Milliy hisoblar tizimida YAIMni hisoblashda yalpi, xususiy va ichki investitsiyalar tushunchasidan foydalaniladi. Xususiy va ichki investitsiyalar mos ravishda xususiy va milliy kompaniyalar amalga oshiradigan investitsion sarflarni bildiradi. yalpi investitsiyalar o'z ichiga joriy yilda ishlab chiqarish jarayonida iste'mol qilingan mashina, uskuna va qurilmalarning o'rnini qoplash uchun mo'ljallangan barcha investitsion tovarlar ishlab chiqarishni, hamda iqtisodiyotda kapital qo'yilmalar hajmiga har qanday sof qo'shimchalarni oladi. yalpi investitsiyalar mohiyatiga ko'ra iste'mol qilingan asosiy kapitalni qoplash summasini va investitsiyalarning o'sgan qismidan iborat bo'ladi. Boshqa tomondan sof xususiy ichki investitsiyalar tushunchasi joriy yil

davomida qo'shilgan investitsion tovarlar summasini tavsiflash uchun ishlatiladi. Davlat sarflari - bu mahsulotlarni va iqtisodiy resurslarni, xususan ishchi kuchini sotib olishga davlatning (boshqaruvning quyi va mahalliy organlari bilan birga) qilgan barcha sarflarini o'z ichiga oladi.

Chet elliklarning milliy iqtisodiyot tovarlariga sarflari xuddi mamlakat ichidagi iste'molchilik sarflari kabi milliy ishlab chiqarish darajasiga bog'liq. Shu sababli YAIMni sarflar bo'yicha hisoblashda tovar va xizmatlarga chet elliklarning sarflari, ya'ni eksport qiymati ham qo'shiladi. Boshqa tomondan, iste'mol va investitsion sarflar hamda davlat mablag'larining bir qismi import qilingan, ya'ni chet elda ishlab chiqarilgan tovarlarga sarflanadi. Milliy ishlab chiqarishning umumiy hajmi asossiz oshib ketmasligi uchun import hajmi YAIM tarkibidan chiqariladi. Eksport va import miqdorlari o'rtasidagi farq tovar va xizmatlarning sof eksporti yoki oddiy qilib sof eksport deyiladi. Sof eksport ijobiy va salbiy bo'lishi mumkin. Agar eksport importdan ortiq bo'lsa ijobiy, import eksportdan ortiq bo'lsa salbiy bo'ladi.

Uchinchi usul - bu YAIMni hisoblashga daromadlar bo'yicha yondashuv. Mazkur yilda ishlab chiqarilgan pirovard mahsulot hajmidan olingan barcha daromadlar uy xo'jaliklari ixtiyoriga ish haqi, renta to'lovlari, foiz va foyda shaklida kelib tushadi. Shu sababli bu usulda YAIM pirovard mahsulot hisobidan olingan ana shu barcha daromadlarni qo'shib chiqish orqali aniqlanadi. YAIMni daromadlar bo'yicha hisoblashda uy xo'jaliklari, korxonalar va davlat muassasalarining dastlabki, ya'ni taqsimlangan daromadlarini mehnat haqi va yalpi foydaga (renta, ssuda foizi va tadbirkorlik foydasi va h.k.) ajratish mumkin. YAIMni mazkur usul bo'yicha hisoblashda daromadlarning barcha summasiga iste'mol qilingan asosiy kapital qiymati (amortizatsiya ajratmasi) va biznesga egri soliqlar summasi ham qo'shiladi.

Uchta qismdan iborat:

- a) tadbirkorlar tomonidan mashina, uskuna va stanoklarning barcha haridi;
- b) barcha qurilishlar;
- v) zahiralarning o'zgarishi.

Milliy boylik — mamlakatning tovarlar ishlab chiqarish, xizmatlar ko'rsatish va kishilar hayotini ta'minlash sharoitlarini belgilovchi resurelari majmui. Umuman, mamlakatning mulkiy holatini tavsiflashda qo'llaniladigan Milliy boylik ko'rsatikichi turli shaklda jamg'arilgan kishilar mehnat mahsullari natijalari bilan birga iqtisodiy muomalaga kiritilgan tabiat resurelarini, shuningdek, xorijdagi moliyaviy aktivlar va hisobkitoblar saldosi ham o'z ichiga oladi. Milliy boylikni hisoblash milliy hisoblar tizimi konsepsiyasiga asoslanadi, Milliy boylik har bir mamlakat xalqi hayoti va taraqqiyotida katta ahamiyatga ega bo'lib, umumiy hayot darajasini, mamlakatning salohiyatini ifodalaydigan juda muhim makroiqtisodiy va umumiy iqtisodiy ko'rsatkichdir.

Mamlakatimizda iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini ta'minlanish maqsadida quyidagi jarayonlarning amalga oshirilishiga katta e'tibor qaratildi:

- keng ko'lamdagi tizimli bozor islohotlarini izchil amalga oshirish;
- xorijiy investitsiyalarni jalb qilish chora-tadbirlarini kuchaytirish;
- iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish;
- ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va yangilash;
- eksportga ixtisoslashgan yangi tarmoq va korxonalarni barpo etish;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirishga qaratilgan, har tomonlama puxta o'ylangan siyosatni amalga oshirish.

Iqtisodiy o'sish — mamlakatda tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar yaratish hajmining oldingi yil (davr)larga nisbatan ko'paygan miqdorda takrorlanishi. Iqtisodiy o'sishni ta'minlash har qanday mamlakat iqtisodiy siyosatining asosiy maqsadi hisoblanadi. Yildan yilga aholi sonining ko'payishi, kishilar ehtiyojlarining mutassil ortib borishi iqtisodiy o'sishni shart qilib qo'yuvchi asosiy sabablardandir. Iqtisodiy o'sish aholi turmush darajasini oshirishga, xalq farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Iqtisodiy o'sish negizida iqtisodiyotdagi yetakchi tarmoqlarning rivojlanishi turadi. Iqtisodiy o'sish ishlab chiqarishning ilg'or tuzilmasiga, yuqori mehnat unumdorligi darajasiga, ichki va tashqi bozorda talab katta bo'lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga, mahsulotni qulay bozorlarda sotishga tayanadi. Boshqacha aytganda, iqtisodiy O'sish mahsulot ishlab chiqarishning real hajmini muttasil qo'paytirib borish va ayni paytda jamiyat taraqqiyotida texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy tavsiflarning yaxshilanib borishini anglatadi.

Iqtisodiy o'sishni aniqlash va hisoblashda mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining eng umumiy ko'rsatkichi bo'lgan [yalpi ichki mahsulot](#) (YAIM) asos bo'lib xizmat qiladi va iqtisodiy o'sishning muayyan davr mobaynida real YAIM hajmining ijobiy tomonga o'zgarishini ko'rsatadi. Iqtisodiy o'sish sur'atlari YAIM o'sish sur'atlarida o'z aksini topadi.

Xulosa sifatida quyidagi fikrlarni beramiz, milliy boylik muhim ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya bo'lib u ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonining boshlang'ich va yakuniy holatini ifodalaydi. Milliy boylik hajmining ortishi iqtisodiy o'sishning muhim omili hisoblanadi. Shu bilan birga milliy boylikda ishlab chiqarish jarayonining natijalari mujassamlanadi. U ishlab chiqarilgan mahsulot hisobiga to'ldiriladi va yangilanadi. Milliy boylik hajmi, uning tarkibi, dinamikasi va ulardan foydalanish darajasi davlat va xalqaro statistikada mamlakat ijtimoiy -iqtisodiy rivojlanishining muhim yakunlovchi ko'rsatkichlari sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ахмедов ДД. Ишмухдммедов А.Э., Жумаев К.Х., Джумаев З.А. Макроиктисодиёт. Укув кулланма. Т.: "Ўзбекистан ёзувчилар уюшмасининг Адабиёт жамгармаси нашриёт", 2004. -240 бет.
2. Абакумова О.Г. Макроэкономика: конспект лекций. М.: Приор, 2010г.
3. Mankiw N.Gregori. Macroeconomics. 7-thedition. Harvard University. NY.: Worth Publuthers
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. - 56 b.

